

МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

ЧЕРНОВСЬКИЙ Олександр Костянтинівич - кандидат юридичних наук, доцент, суддя Апеляційного суду Чернівецької області, Заслужений юрист України

В статті проаналізовано основні міжнародні стандарти захисту прав людини на базі конкретних актів міжнародного права, рішення Європейського суду по правам людини щодо України, в цьому контексті виділено проблемні аспекти національного кримінального судочинства.

Ключові слова: міжнародні стандарти, права людини, міжнародне право, Європейський суд з прав людини, кримінальне судочинство.

Постановка проблеми

Суспільні зміни та реформи вносять суттєві зміни у правове життя, сприяють демократизації всіх правових процесів та відносин між органами державної влади і людиною. Причиною цих змін є прагнення України інтегруватися до числа європейських країн. Запорукою цього є впровадження в правове поле української держави юридичної культури, а також норм та загально визнаних принципів міжнародного права. Міжнародні зобов'язання України передбачають необхідність проведення істотних перетворень у системі діючого законодавства, в тому числі кримінально-процесуального, та вдосконалення практики застосування норм міжнародних нормативно-правових актів у кримінальному судочинстві.

Ступінь наукової розробки проблеми

Дослідженню практики міжнародно-правового забезпечення кримінального судочинства приділяли увагу такі науковці

як Зайцев О.А., Новіков Д.В., Ляхов Є.Г., Гуценко К. Ф., та інші.

Метою статті є дослідження практики міжнародно-правового забезпечення кримінального судочинства.

Виклад основного матеріалу

Серед численних міжнародних стандартів захисту прав людини Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод є найбільш прогресивною та дотримуваною на практиці державами-учасницями. Це зумовлено тим, що вона є юридично-обов'язковою для держав, які до неї приєдналися. Не викликає сумнівів, що закріплена Конвенцією система захисту прав людини є найефективнішою та слугує взірцем для всіх державних органів.

Для ефективного здійснення правосуддя необхідне дотримання міжнародних стандартів у діяльності самих суддів. Безперечно, що незалежність судової влади, правосуддя в будь-якій державі знаходиться у прямому зв'язку з незалежністю суддів. Проблема незалежності суддів є однією з найскладніших при здійсненні правосуддя. Адже правосуддя має одне завдання, одну мету – керуватися у своїй діяльності принципами верховенства права, законності, справедливості, об'єктивності, захищаючи права і свободи людини і громадянина. Тому міжнародна спільнота, міжнародні органи приділяють незалежності суддів особливу увагу.

Свідченням цього є прийняття Ефективних процедур реалізації Основних принципів, прийнятих Економічною і Соціальною Радою при Організації Об'єднаних Націй у 1999 році, Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи «Про незалежність, дієвість та роль суддів» № К. (94) 12 від 13 жовтня 1994 року, Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя № К(81) 7 від 14 травня 1981 року, Європейська Хартія про закон щодо статусу суддів, пояснювальний меморандум до Європейської Хартії про статус суддів, прийнятої учасниками багатосторонньої зустрічі про статус суддів в Європі під егідою Ради Європи 8-10 липня 1998 року; Бангалорські принципи діяльності судді (Резолюція Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року).

Значну увагу незалежності суддів приділяє Міжнародна асоціація суддів (далі МАС), зокрема її Перша експертна Комісія, під головуванням Ш.Гасса. До актів рекомендаційного характеру, прийнятих на багатосторонніх зустрічах асоціацій суддів багатьох країн, які є членами МАС, відносяться:

- Загальна (універсальна) хартія суддів, схвалена членами МАС як основні норми (1999);

- висновки «Відповідальність суддів» (Туніс, 24-25 жовтня 1980 року);

- висновки «Контроль діяльності та поведінки суддів: концепція; хто здійснює контроль; право на захист, незалежність суддів» (Дублін 12-16 липня 1987 року);

- висновки «Призначення та роль голів судів» (Мадрид, 23-27 вересня 2001 року);

- висновки «Правила етичної поведінки суддів, їх застосування та додержання» (Валь-де-Браво, Мексика, 31 жовтня – 4 листопада 2004 року);

- висновки Консультативної Ради Європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи «Про стандарти незалежності судових органів та незмінюваності суддів» № 1, 2001 р.;

- висновки Консультативної Ради Європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи «Про принципи та правила, що регулюють професійну поведінку суддів і етичні норми, несумісні з посадою, поведінки та неупередженості» №3, 2002 р.;

- Європейською асоціацією Суддів розроблена «Хартія суддів Європи» [1].

Зазначені міжнародні акти визначають наступні засади незалежності суддів як носіїв судової влади. Так, у зазначених вище Основних принципах рекомендується на національному рівні дотримуватися розроблених у цьому акті принципів, що стосуються незалежності судових органів та суддів, які б гарантували належне правосуддя відповідно до вимог Загальної Декларації прав людини (стаття 10), Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (стаття 14) та інших документів Організації Об'єднаних Націй.

У Статуті Організації Об'єднаних Націй задекларована рішучість народів світу створити умови, за яких можна дотримуватися справедливості, поваги до прав людини і основних свобод без будь-якої різниці. Ці Статутні вимоги базуються на Загальній Декларації прав людини, в якій втілені загальнолюдські принципи: рівності перед законом, право на справедливий відкритий судовий розгляд компетентним, незалежним та неупередженим судом.

Між цими принципами і практичним становищем при здійсненні правосуддя в багатьох країнах світу існує правовий вакуум, оскільки вони не закріплені в нормативно-правових актах держав. Враховуючи, що норми-принципи, які забезпечують незалежність правосуддя поширюються і на функції судді, вони мають бути націленими на те, щоб забезпечити судді можливість діяти відповідно до цих принципів, оскільки судді приймають остаточне рішення з питань життя і смерті, прав, свобод і обов'язків людини.

Встановлені Основні принципи незалежності судових органів нерозривно пов'язані з незалежністю суддів. Згідно Загальної декларації прав людини, судді, користуючись як і інші громадяни правами і свободами, повинні поводитися таким чином, щоб забезпечити повагу до своєї посади, зберегти неупередженість та незалежність при відправленні правосуддя. Особи, які є кандидатами на посаду судді, повинні мати високі моральні якості і здібності до аналітичного аналізу, відповідну професій-

ну кваліфікацію, освітній рівень (спеціаліст, магістр права).

Питання незалежності суддів на думку автора є найбільш складним, оскільки незалежність суддів забезпечується (проявляється) не лише об'єктивними чинниками, але й суб'єктивним фактором. Незалежність судді є надійною, і мабуть найважливішою гарантією реалізації положень статті 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини щодо її права «на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом».

Найбільш фундаментальним міжнародним актом (документом) яким визначаються Основні принципи незалежності суддів є Рекомендація № 94 (12) «Про незалежність, дієвість та роль суддів», ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи № 518 на засіданні 13.10.1999 р. Саме вона направлена на втілення в життя необхідних заходів на встановлення і зміцнення незалежності суддів, як носіїв судової влади, піднесення ролі як окремого судді так і всього суддівського корпусу [2].

Зазначена Рекомендація застосовується по відношенню до кожної особи, яка здійснює судочинство. До такої особи відносяться як професійний суддя так і громадський суддя (присяжні судді, народні засідателі та інші особи, які здійснюють правосуддя), якщо з контексту не є очевидним, що такі принципи стосуються лише суддів професіоналів. У Рекомендації визначено 5 принципів щодо незалежності суддів і їх можна віднести до загальних.

Принцип I стосується власне загальних засад незалежності суддів та незалежного правосуддя через вжиття відповідних заходів. Відповідно до цього принципу незалежність суддів має бути гарантована державою шляхом закріплення їх відповідно до положень конвенції на конституційному рівні, в інших законодавчих актах, тобто шляхом імплементації міжнародних принципів до національної системи права з урахуванням національних традицій. На думку автора, національні традиції, які суперечать загальнолюдським цінностям, що ґрунтуються на постулатах міжнародного права, не можуть бути інтегровані в систему гарантій неза-

лежності суддів і судової влади в цілому. Звичайно, що Принцип I за своїм змістом не є вичерпним. У ньому закладені основні рекомендації, які гарантують незалежність суддів.

Аналізуючи Рекомендації щодо незалежності суддів [2] можна зробити висновок, що універсальний характер мають наступні положення:

Гарантії незалежності суддів повинні бути визначені у відповідних національних нормативно-правових актах (Конституції, конституційному або спеціальному законі, ордонансі, статуті тощо). Лише через гарантії можна забезпечити незалежність судді. Як зазначено в Універсальній Хартії Судді «незалежність суддів має забезпечуватися законом шляхом створення та подальшого захисту судової влади, яка була б дійсно незалежною від інших гілок влади» (стаття 2). Вказане положення повинно тлумачитись так, що суддя, як носій судової влади, повинен мати можливість здійснювати свої повноваження без будь-якого економічного чи політичного тиску, незалежно від інших суддів та посадових осіб судових структур, органів законодавчої та виконавчої влади. Статус судді у будь-якій державі повинен мати особливий правовий стан, який забезпечує ефективні гарантії його незалежності.

Важливе значення має особиста незалежність. Цей суб'єктивний фактор може звести нанівець всі об'єктивні гарантії (умови) незалежності судді. Особистісні стигмати впливають на поведінку судді. До них можна віднести, зокрема емоційність, комунікабельність, вразливість та багато інших психофізичних факторів. Тому розглядати незалежність судді лише в аспекті об'єктивних факторів буде помилково.

Зазвичай під об'єктивними чинниками незалежності судді розуміються умови, які створені та існують в забезпеченні його особистих інтересів як громадянина (заробітна плата, умови проживання його і членів сім'ї, та інші, які відносяться до соціально-побутового забезпечення).

Другим важливим чинником об'єктивної сторони, що впливає на незалежність судді є його правовий статус, який повинен забезпечувати суддю від будь-якого стороннього

впливу. Зміст такого статусу повинен бути наповнений гарантіями недоторканності як особистої, так і членів його сім'ї, умови роботи судді, їх забезпечення окремими приміщеннями, кабінетами, залами судових засідань та інше службове матеріально-технічне забезпечення. Незалежність судді обумовлюється також можливою відповідальністю за якість постановлених ним судових рішень.

Виходячи з принципу правової визначеності судові рішення (в узагальненому значенні) має бути прогнозованим, чого можна досягти завдяки однозначності чіткості законодавства. Але суддя повинен тлумачити і застосовувати норму права так, щоб вона забезпечувала принцип верховенства права. Суддя не повинен нести будь-яку, у тому числі й матеріальну відповідальність за постановлені ним рішення, окрім випадків зловживання своїм посадовим становищем. Скасування або зміна судового рішення вищим судом в порядку апеляції або касації не може тягнути для судді наслідків матеріального чи дисциплінарного характеру за умови, що за рівнем фахової підготовки, стажу практичної роботи та внутрішнього переконання він не зміг дати належну оцінку доказам в провадженні або здійсненні судового тлумачення застосованої норми права. Проте не виключається відповідальність судді (матеріальна в деяких країнах) за умови очевидної в силу професійної недбалості постановлення неправосудного рішення.

У разі прийняття суддею неправосудних рішень в силу неналежного рівня професійної підготовки до нього можуть застосовуватись такі заходи:

- усунення судді від судового провадження;
- доручення судді виконання інших завдань в межах суду;
- штрафні санкції (зменшення розміру винагороди на певний час);
- тимчасове призупинення суддівських функцій (Принцип VI Рекомендації) [2].

Європейська Хартія про статус суддів, яка відповідно до пояснювального меморандуму цієї Хартії, визначає також принципи незалежності суддів, що мають рекомендаційний характер. Зокрема, в Хартії

містяться положення які самі по собі мають рекомендаційний характер щодо удосконалення статусу судді європейського рівня. Не вдаючись в досконалість такого визначення (дефініції) слід відмітити, що в ця Хартія містить положення, які відтворюють весь комплекс міжнародних стандартів незалежності суддів. В загальних принципах закріплені стандарти правового забезпечення статусу суддів та гарантії їх незалежності. Хартія націлює Європейські країни на визначення незалежності суддів у внутрішній національній системі права правовими нормами самого високого рівня (на конституційному рівні) [2].

Розкриваючи зміст незалежності, в Хартії зазначено, що будь які рішення, які посягають на незалежність судді, зокрема його призначення, просування в кар'єрі або припинення повноважень, чи можуть завдати шкоди правам судді шляхом втручання законодавчої чи виконавчої влади, повинні прийматися спеціальними державними органами. Необхідно, щоб в цих органах було гарантовано саме широке представництво суддів, принаймні половина суддів входила до цього органу. Це означає, що будь які органи (інституції), утворені відповідно до законодавчого регулювання, наприклад, Вища Рада юстиції, Вища кваліфікаційна комісія суддів та інші інституції, у своєму складі повинні мати не менше половини суддів, що гарантує від проявлення свавілля до судді.

Правила статусу, що стосуються добору кандидатів у судді, призначення їх на посаду передбачають утворення такої незалежної інституції, яка розглядає це питання вільно і неупереджено, її склад може оцінити підготовку кандидата на посаду судді, виключаючи підстави відсторонення за статтю, етнічною, соціальною приналежності, або через філософські, політичні погляди чи релігійні переконання.

Вищим спеціалізованим судом України в цивільних та кримінальних справах (далі ВССУ) 1 червня 2013 року проведено узагальнення практики застосування судами загальної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства у кримінальних справах статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних

свобод 1950 року за 2011 – перше півріччя 2012 року та практики Європейського Суду з прав людини (Далі ЄСПЛ) у справах проти України за 2011 – перше півріччя 2012 року [3].

Що стосується судового розгляду, який безпосередньо цікавить нас у зв'язку із предметом нашого дослідження, то у процесі узагальнення розглянуто окремі рішення ЄСПЛ, винесені проти України за період 2011-2012 роки, в яких констатовано порушення вимог статей 3, 5, 6 Конвенції щодо нелюдського поводження під час судового слідства, особливо якщо такі порушення могли вплинути на оцінку доказів судом у кримінальній справі; щодо порушення права на свободу та особисту недоторканність людини; щодо порушення права людини на справедливий суд, особливо у випадку порушення прав людини щодо дотримання розумних строків розгляду кримінальних справ. Окрім цього, під час узагальнення проаналізовано й використано матеріали та узагальнення причин тривалого розгляду справ (понад 1 рік), надані судами областей, стосовно осіб, які тримаються під вартою, Міністерством юстиції України (Мін'юст), Секретаріатом Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини.

За результатами діяльності ЄСПЛ у 2012 році Україна посіла четверте місце серед держав – учасниць Конвенції за кількістю поданих скарг до цієї міжнародної судової установи. Згідно з даними, оприлюдненими у щорічному звіті про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, станом на 31 грудня 2012 року у ЄСПЛ на розгляді перебувало 128100 справ проти держав – учасниць Конвенції, з них проти України – 10450 справ.

У 2012 році серед найбільш поширених проблем, що призвели до порушення Конвенції, були, зокрема: тривалий розгляд справ судами; недоліки законодавства та судової практики, які призводять до тримання особи під вартою без належної законної підстави; недоліки судової практики, що призводять до порушення права особи на справедливий судовий розгляд; недоліки судової практики, за якою обвинувальні ви-

роки національних судів вирішальною мірою ґрунтуються на визнавальних показаннях, які були надані особою на досудовому слідстві в якості свідка та/або від яких особа на стадії судового слідства відмовляється, небезпідставно стверджуючи про недобровільність їх надання.

Недоліки застосування кримінального процесуального законодавства України щодо порушення прав та основоположних свобод людини за статтями 3, 5, 6 Конвенції призводять також до фінансових втрат Державного бюджету України у зв'язку із виконанням рішень ЄСПЛ щодо відшкодування шкоди, завданої такими діями, в тому числі судів. Наприклад, за даними Секретаріату Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2011 та 2012 роках на виконання рішень ЄСПЛ по суті скарг з Державного бюджету України було сплачено 25021734,79 грн. та 39002553,75 грн. відповідно.

Зокрема, у ст. 6 Конвенції «Право на справедливий суд» гарантується право людини і громадянина на справедливий суд. У цьому аспекті найбільш розповсюдженим порушенням у справах проти України ЄСПЛ встановлює порушення права кожного на розгляд судом справи протягом розумного строку.

З аналізу практики ЄСПЛ щодо тлумачення положення «розумний строк» вбачається, що строк, який можна визначити розумним, не може бути однаковим для всіх справ і було б неприродно встановлювати один строк у конкретному цифровому виразі для усіх випадків. Таким чином, у кожній справі виникає проблема оцінки розумності строку, яка залежить від певних обставин (рішення у справі «Броуган (Brogan) та інші проти Сполученого Королівства»).

У розумінні ЄСПЛ для визначення того, чи була тривалість певного строку розумною, передусім встановлюється початок цього строку та його закінчення. Строк, який слід брати до уваги у зазначеному відношенні, охоплює весь період провадження. У кримінальному провадженні відлік часу, на думку ЄСПЛ, починається з моменту висунення обвинувачення в широкому розумінні цих слів. Тобто сюди включається

й арешт, і початок слідства, коли особу при-тягують як підозрювану, і повідомлення про кримінальне переслідування, й «інші дії, що мають на увазі схожі твердження і що істотно впливають на становище підозрюваного.

Критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є:

- складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо.

- поведінка учасників кримінального провадження. Цікавим є те, що намагання заявника пришвидшити процес розгляду трактуватиметься як обставина на його користь;

- спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень. До критеріїв затягування судового розгляду, що призводять до порушення розумного строку, належать: невиправдане відкладення та зупинення розгляду у зв'язку з очікуванням результатів розгляду іншої справи; перерви в судових засіданнях у зв'язку із затримкою надання або збирання доказів з боку держави; затримки з вини канцелярії суду або інших адміністративних органів; відстрочки, пов'язані з передачею справ з одного суду до іншого; затримки, пов'язані з доведенням рішень суду до відома сторін, а також з підготовкою та проведенням перегляду справ.

Отже, поняття «розумний строк» є оціночним, тобто таким, що визначається у кожному конкретному випадку з огляду на сукупність усіх обставин вчинення і розслідування злочину (злочинів). Визначення розумного строку досудового слідства та судового розгляду залежить від багатьох факторів, включаючи обсяг і складність справи, кількість слідчих дій, число потерпілих та свідків, необхідність проведення експертиз та отримання висновків тощо. Але за будь-яких обставин строк досудового розслідування та судового розгляду не повинен перевищувати меж необхідності. Досудове слідство повинно бути закінчено у кожній справі без порушення права на справедли-

вий судовий розгляд і права на ефективний засіб захисту, що передбачено у статтях 6, 13 Конвенції.

ЄСПЛ також констатує порушення і положень п. 1 ст. 6 Конвенції (в контексті права на справедливий суд). Причинами такого роду порушень є: неодноразове повернення кримінальної справи на додаткове розслідування, неспроможність державних органів протягом тривалого часу надати суду належно підготовлені матеріали для розгляду кримінальної справи, що порушує розумні строки їх розгляду та вирішення. Зокрема, у рішенні ЄСПЛ від 26 липня 2012 року у справі «Яковлев проти України» констатовано порушення розумного строку кримінального провадження, допущеного Дарницьким районним судом м. Києва та апеляційним судом м. Києва стосовно гр. Яковлева (загальна тривалість кримінального провадження у кримінальній справі становила близько 6 років та 4 місяців). Кримінальна справа була передана на розгляд до Дарницького районного суду м. Києва 22 серпня 2003 року, неодноразово поверталася на додаткове розслідування, 12 листопада 2009 року кримінальне провадження було закрито у зв'язку з відсутністю доказів вини гр. Яковлева. Порушення вимог п. 1 ст. 6 Конвенції полягає у незабезпеченні державними органами розгляду кримінальної справи гр. Яковлева в розумний строк.

Окремої уваги заслуговують рішення ЄСПЛ, у яких констатовано порушення вимог п. 1 та пп. «с» п. 3 ст. 6 Конвенції. Зокрема, у справі «Григор'єв проти України» суд використав для засудження заявника визнавальні показання, які були отримані в результаті застосування фізичного впливу, коли його було затримано у зв'язку з адміністративним правопорушенням, але фактично допитано як підозрюваного, не забезпечуючи при цьому права мати захисника та права не свідчити проти себе. Національні судові органи не забезпечили справедливого судового розгляду щодо того, що визнавальні показання заявника були отримані в результаті застосування до нього фізичного впливу та за відсутності юридичної допомоги.

З огляду на неодноразову констатацію такого порушення у справах проти України ЄСПЛ визнав проблеми, які призводять до них, системними і зобов'язав Україну негайно вжити заходів щодо зміни законодавства та адміністративної практики з метою вирішення цих проблем.

Із набуттям чинності новим КПК України питання встановлення оцінки доказів судом у кримінальному провадженні детально врегульовано. Відповідно до ч. 2 ст. 11 КПК забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поведженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поведження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність [4, с. 11].

За вимогами ст. 87 КПК недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. Суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, зокрема, такі діяння, як отримання доказів внаслідок катування, жорсткого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поведження або погрози застосування такого поведження [4, с. 87]. Згідно з правилами ч. 3 ст. 87 КПК такі докази повинні визнаватися судом недопустимими під час будь-якого судового розгляду, крім розгляду, якщо вирішується питання про відповідальність за вчинення зазначеного істотного порушення прав та свобод людини, внаслідок якого такі відомості були отримані.

Також кримінальні справи, у яких констатовано порушення вимог п. 3 ст. 6 Конвенції у зв'язку з тим, що зізнання заявника у вчиненні злочину, надане ним внаслідок катування, було прийнято судами як доказ, надає право обвинуваченому на перегляд такої кримінальної справи Верховним Судом України. Встановлення фактів кату-

вання стосовно осіб, тимчасово позбавлених волі, повинно бути забезпечене ефективним розслідуванням компетентних органів держави, зокрема на наявність у діях відповідних осіб складу злочину (ст. 127 КК «Катування»).

Вважаємо за доцільне наголосити, що положення частин 6-8 ст. 206 КПК забезпечують дотримання вимог Конвенції та практики ЄСПЛ у контексті заборони катувань та жорсткого поведження. Зокрема, якщо під час будь-якого судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (орган державної влади, державна установа, яким законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб), слідчий суддя зобов'язаний зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву та: 1) забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи; 2) доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених в заяві особи; 3) вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством. Слідчий суддя зобов'язаний діяти у такому ж порядку незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі. Право не вживати таких дій надане слідчому судді лише у випадку, коли прокурор доведе, що ці дії вже здійснені або здійснюються [4, с. 206].

Також необхідно зазначити, що обвинувачення у кримінальному провадженні не може ґрунтуватися на доказах, отриманих внаслідок застосування адміністративного арешту до особи. Конституційний Суд України у Рішенні від 20 жовтня 2011 року у справі № 1-31/2011 (у справі за конституційним поданням Служби безпеки України щодо офіційного тлумачення положення ч. 3 ст. 62 Конституції України) дійшов висновку, що положення ст. 62 Конституції України спрямовані на забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Тому поло-

ження першого речення ч. 3 ст. 62 «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом» слід розуміти так, що обвинувачення у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на фактичних даних, одержаних у результаті оперативно-розшукової діяльності уповноваженою на те особою без дотримання конституційних положень або з порушенням порядку, встановленого законом, а також одержаних шляхом вчинення цілеспрямованих дій щодо їх збирання і фіксації із застосуванням заходів, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», особою, не уповноваженою на здійснення такої діяльності.

Негативно позначається на оперативності розгляду справ низький рівень організації роботи судів, зокрема незадовільна організація здійснення судочинства, зниження рівня виконавчої дисципліни, несвоєчасне оформлення документів, недостатній контроль за цим голів судів. Фактами неналежної організації розгляду справ самими суддями були: оголошення тривалих перерв між судовими засіданнями; порушення строків призначення справ до судового розгляду; нераціональне використання часу судових засідань, зокрема, невикористання інституту зміни порядку дослідження доказів; необґрунтоване повернення справ на додаткове розслідування, що в подальшому призводить до скасування відповідної постанови; низька якість розгляду кримінальних справ (скасування вироків судами вищих інстанцій).

Із набуттям чинності КПК однією із загальних засад кримінального процесуального законодавства України встановлено розумний строк кримінального провадження. Таким чином, у ст. 28 КПК законодавчо визначено оціночне поняття «розумний строк», яке застосовується ЄСПЛ при розгляді справ за ст. 6 Конвенції, зокрема під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть

перевишувати передбачених КПК строків виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечується прокурором, слідчим суддею (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження – судом.

Законодавчо встановлено критерії для визначення розумності строків кримінального провадження, якими є: 1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо; 2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень.

У ст. 28 КПК також встановлено такі загальні положення щодо розумного строку: кримінальне провадження стосовно особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово; кожен має право, щоб обвинувачення стосовно нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито; підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, у якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК [4, с. 28].

Таким чином, завдяки законодавчим положенням у процесі розгляду кримінальних справ (проваджень) судами зменшаться випадки порушення розумного строку.

Застосовуючи практику ЄСПЛ, суди не завжди чітко й однозначно розуміють, у чому полягає правовий зміст такого застосування. Тому досить поширеним у діяльності вітчизняних судів є абстрактне посилення на практику ЄСПЛ без вказівок на конкретне рішення міжнародного судового органу. Часто в судових рішеннях вітчизняних судів

АНОТАЦІЯ

В статті проаналізовано основні міжнародні стандарти захисту прав людини на базі конкретних актів міжнародного права, рішення Європейського суду з прав людини щодо України, в цьому контексті виділено проблемні питання національного кримінального судочинства.

міститься посилання на конкретне рішення ЄСПЛ, але без зазначення співвідносності його з нормами національного права й обставинами конкретної справи. Ще однією проблемою є відсутність єдиних критеріїв застосування практики ЄСПЛ.

З огляду на зазначене судам при здійсненні судочинства необхідно ширше застосовувати норми міжнародного права. Зважати, що обов'язковим є не тільки врахування рішень ЄСПЛ, постановлених щодо України, а й застосування поряд із нормами національного законодавства України норм Конвенції та практики ЄСПЛ і щодо інших країн – учасниць Конвенції з метою недопущення порушення прав людини та основоположних свобод. Ухвалюючи рішення у кримінальних справах (провадженнях), з метою недопущення неправильного тлумачення та застосування норм Конвенції у контексті кожної конкретної справи свої висновки підтверджувати практикою ЄСПЛ, викладеною у його рішеннях.

Висновок

На міжнародному рівні нормативно-правове забезпечення кримінального судочинства знаходиться на достатньо якісному рівні, досягнення якого залишається для національних судів головним завданням. Новий КПК України створив всі передумови для застосування норм відповідних міжнародних документів та прецедентної практики ЄСПЛ, отже основні проблеми у даній галузі пов'язані з бажанням і спроможністю суддів це здійснити, що перебуває у залежності від низки суб'єктивних та об'єктивних факторів.

SUMMARY

The main international standards of human rights protection on the basis of of concrete international acts of law and European court of human rights decisions apropos Ukraine are analised, problem aspects of internal criminal justice are pointed out in this context.

Література:

1. Асоціація суддів України, режим доступу: <http://www.asu.od.ua>.
2. Міжнародні стандарти у сфері судочинства. – К. : Істина, 2010. – 488 с.
3. електронний ресурс : режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України [офіційний текст] : – К. : «Центр учбової літератури», 2012. – 292 с.
5. Загальна декларація прав людини: Резолюція № 217 А (III) Генеральної асамблеї ООН від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aau.edu.ua/up/docs/kpk_final.htm (станом на 04.10.2009 р.).
6. Гуценко К.Ф., Ляхов Е.Г. Устав ООН, его цели и принципы, и актуальные проблемы разработки и применения международных норм, касающихся уголовного правосудия. – М., 1980.
7. Зайцев О.А. Государственная защита участников уголовного процесса. – М., 2001.
8. Новиков Д.В. Международные нормы по защите прав человека в области уголовного судопроизводства: доклад на конференции «Мировое сообщество против глобализации преступности и терроризма» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.waaf.ru/1g.htm>.
9. Міжнародний Пакт про громадянські й політичні права: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 2200 А (XXI), від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aau.edu.ua/up/docs/kpk_final.html.
10. Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими: Затв. Конгресом ООН з попередження злочинності і поводження з правопорушниками (Женева, 30 серпень 1955 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crime.vl.ru/index.php?p=1313&more=1&c=1&tb=1&pb>.